

Формування законодавства про місцеві референдуми в Україні: проблеми та перспективи

Кравченко В. В., Янчук А. О., Академія праці, соціальних відносин і туризму

У статті досліджуються питання, пов'язані з визначенням концептуальних засад нового законодавства України про місцеві референдуми в контексті вимог Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади, який був ратифікований Верховною Радою України 2 вересня 2014 року. Формулюються пропозиції щодо законодавчого закріплення предмета місцевих референдумів, порядку їх призначення, юридичної сили рішень, прийнятих на референдумах тощо.

Автори наголошують на тому, що законодавче регулювання ініціювання, організації та проведення місцевих референдумів потребує суттєвого законодавчого вдосконалення. На сьогодні уже напрацьовано достатньо багато законодавчих ініціатив у сфері ініціювання, організації, проведення місцевих референдумів та реалізації їх рішень. Для імплементації таких напрацювань у діюче законодавче поле необхідна узгоджена та злагоджена робота Верховної Ради України та Президента України.

У статті робиться висновок, що ухвалення Закону «Про місцеві референдуми» уже давно назріло, а тому прийняття будь-яких законодавчих ініціатив у даному напрямку стане кроком вперед на шляху до розбудови правової, демократичної держави, в якій громадяни зможуть реалізувати належне їм право на участь в управлінні державними справами не лише через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а й безпосередньо – шляхом референдуму.

Врахування у законотворчій діяльності парламенту наведених нами напрямків удосконалення законодавства про місцеві референдуми дозволить суттєво підвищити роль місцевого референдуму в механізмі вирішення територіальною громадою питань місцевого значення, сприятиме створенню реальних способів безпосереднього самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення.

Ключові слова: місцевий референдум в Україні; народовладдя в Україні; місцеве самоврядування в Україні; Європейська хартія місцевого самоврядування; територіальна громада

Formation of legislation on local referendums in Ukraine: problems and perspectives

Kravchenko V. V., Yanchuk A. O., Academy of Labor, Social Relations and Tourism

The article deals with the issues related to the definition of the conceptual framework of the new legislation of Ukraine on local referendums in the context of the requirements of the Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in local government affairs, which was ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine on September 2, 2014. The proposals on the legislative consolidation of the subject of local referendums, the order of their appointment, the legal force of decisions taken at referendums, etc. are formulated.

The authors emphasize that legislative regulation of the initiation, organization and conduct of local referendums requires significant legislative improvement. To date, enough legislative initiatives have been developed in the field of initiation, organization, holding of local referendums and the implementation of their decisions. To implement such work in the current legislative field, a coordinated and coordinated work of the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine is necessary.

The article concludes that the adoption of the Law «On Local Referenda» has long been overdue, and therefore the adoption of any legislative initiatives in this direction will be a step forward towards the development of a legal, democratic state in which citizens will be able to exercise their right to participate in the management of state affairs not only through state authorities and local self-government bodies, but directly – through a referendum.

Consideration in the legislative activity of the Parliament of the directions of improvement of the legislation on local referendums given by us will significantly increase the role of the local referendum in the mechanism of solving local issues by the territorial community, will help to create real ways of direct solving local community issues by a territorial community.

Keywords: local referendum in Ukraine; democracy in Ukraine; local government in Ukraine; European Charter of Local Self-Government; local community

Формирование законодательства о местных референдумах в Украине: проблемы и перспективы

Кравченко В. В., Янчук А. А., Академия труда, социальных отношений и туризма

В статье исследуются вопросы, связанные с определением концептуальных основ нового законодательства Украины о местных референдумах в контексте требований Дополнительного протокола к Европейской хартии местного самоуправления о праве участия в делах местного органа власти, который был ратифицирован Верховной Радой Украины 2 сентября 2014. Формулируются предложения по законодательному закреплению предмета местных референдумов, порядка их назначения, юридической силы решений, принятых на референдумах и тому подобное.

Авторы подчеркивают, что законодательное регулирование инициирования, организации и проведения местных референдумов требует существенного законодательного совершенствования. На сегодня уже наработано достаточно много законодательных инициатив в сфере инициирования, организации, проведения местных референдумов и реализации их решений. Для имплементации таких наработок в действующее законодательное поле необходима согласованная и слаженная работа Верховной Рады Украины и Президента Украины.

В статье делается вывод, что принятие Закона «О местных референдумах» уже давно назрело, а поэтому принятие каких-либо законодательных инициатив в данном направлении станет шагом вперед на пути к развитию правового, демократического государства, в котором граждане смогут реализовать принадлежащее им право на участие в управлении государственными делами не только через органы государственной власти и органы местного самоуправления, но и непосредственно – путем референдума.

Учение в законотворческой деятельности парламента приведенных нами направлений совершенствования законодательства о местных референдумах позволит существенно повысить роль местного референдума в механизме решения территориальной громадой вопросов местного значения, будет способствовать созданию реальных способов непосредственного самостоятельного решения территориальной громадой вопросов местного значения.

Ключевые слова: местный референдум в Украине; народовластия в Украине; местное самоуправление в Украине; Европейская хартия местного самоуправления; территориальная община

Постановка проблеми.

Конституція України [1], закріплюючи у статті 140 право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, визначає, що це право реалізується територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування та органи самоорганізації населення. Тим самим певний пріоритет Основний Закон України віддає прямій демократії – визначальній формі здійснення місцевого самоврядування. Ці конституційні положення відтворені в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2].

В системі форм безпосереднього народовладдя особливе місце належить місцевому референдуму, що являє собою голосування виборців – членів територіальної громади, шляхом якого приймаються рішення з будь-яких питань самоврядного характеру [3, с. 232]. Водночас існує низка проблем, що стримують поширення в муніципальну практику цієї важливої форми місцевої демократії. Так, раніше питання організації та проведення місцевих референдумів регламентувалися Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03 липня 1991 р. [4], який втратив чинність на підставі п. 4 Прикінцевих положень Закону України «Про всеукраїнський референдум» від

06 листопада 2012 року [5].

На жаль, вже минуло майже шість років, протягом яких парламент України так і не спромігся сформулювати нову законодавчу основу місцевих референдумів. Таким чином, на порядку денному і сьогодні залишається актуальною проблема формування такого законодавчого поля, яке б максимально сприяло розвитку партисипативної місцевої демократії (демократії участі) в Україні шляхом закріплення такого важливого каналу ефективної участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, як місцевий референдум. Про актуалізацію цієї проблеми свідчить і ратифікація Верховною Радою України 02 вересня 2014 року Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади [6], в статті другій якого наголошується на необхідності створення таких процедур залучення людей, які включають консультативні процеси та місцеві референдуми.

Зазначене в свою чергу вимагає наукового обґрунтування концептуальних положень нового законодавства про місцеві референдуми. При цьому дуже важливо врахувати положення європейських стандартів з цієї проблематики, в яких звертається увага на те, що партисипативна демократія повинна доповнювати репрезентатив-

ну (представницьку) демократію, проте не може замінити її, зважаючи на те, що обидві моделі мають різні рамки легітимізації [Див. напр. 6], а практика місцевих референдумів може мати деякі потенційні ризики, яких важливо уникнути (наприклад, складність процесу, труднощі з правильним вибором, вірогідність ухвалення суміжними органами влади суперечливих рішень з питань, що становлять спільний інтерес тощо) [7-9].

Аналіз публікацій.

Питання місцевих референдумів, референдумного процесу досить активно досліджуються вітчизняними вченими в галузях конституційного та муніципального права.

Так, наприклад, ґрунтовне дослідження питань референдумного права в Україні здійснено вітчизняними науковцями В. Ф. Погорілком та В. Л. Федоренком. Актуальні питання референдумного процесу стали предметом вивчення Приходько Х. В., Совгирі О. В. та ін.

Проблемам місцевих референдумів присвячені праці О. В. Прієшкіної, П. А. Трачука, О. В. Батанова. Варті уваги також праці М. В. Оніщука, який вводить у науковий обіг поняття «референдної демократії».

Крім того, науково-теоретичний вплив на дослідження проблематики місцевих референдумів мали теоретичні розробки у галузі теорії держави та права, конституційного права, виборчого права, форм народного суверенітету таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Баймуратов М. О., Барабаш Ю. Г., Волянська Г. М., Воронов М. М., Зайчук О. В., Копиленко О. Л., Мурашин О. Г., Шаповал В. М. та інші.

В той же час ознайомлення з сучасними науковими публікаціями дозволяє зробити висновок, що багато питань проблематики місцевих референдумів ще не отримали однозначної відповіді. Зокрема, це стосується:

- предмета місцевого референдуму, в першу чергу, обов'язкового;
- підстав та порядку призначення місцевого референдуму та відповідальності за неправомірну відмову від його призначення;
- предмета законодавчого регулювання питань місцевого референдуму та ролі локальних нормативних актів (зокрема, статутів територіальних громад) у їх регулюванні;
- скасування (зупинення дії) актів, прийнятих на місцевому референдумі, співвідношення юридичної сили актів референдуму та актів органів місцевого самоврядування тощо.

Мета дослідження.

Наведений вище перелік невирішених питань проблематики місцевого референдуму не може бути вирішений в межах однієї статті, тому автори ставлять перед собою більш конкретну мету – сформулювати основні напрямки вдосконалення

законодавчого регулювання питань організації та проведення місцевих референдумів, встановлення їх результатів.

Виклад основного матеріалу.

В цьому плані певну цікавість являє історія новацій старого Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». За час його дії до нього неодноразово пропонувалося внести зміни чи доповнення, однак зробити це вдалося лише тричі. При цьому всі зміни так чи інакше стосувалися актуальних питань організації і проведення місцевих референдумів, місцевого самоврядування. Вперше зміни до вказаного закону були внесені 19 червня 1992 року Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», який ввів до Закону дві нові статті, а також змінював ряд інших положень Закону. Загалом, зміни були спрямовані на чітке законодавче визначення предмета республіканського і місцевих референдумів у Республіці Крим, а також на обмеження проведення референдумів з питань, що не належать до відання Республіки Крим та органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних одиниць в Україні, встановлення відповідальності за проведення таких референдумів тощо.

Вдруге зміни до Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» були внесені Законом України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. № 2628-III. Вони мали незначний характер і передбачали зарахування питань про реорганізацію або ліквідацію комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами, до питань, що вирішуються виключно місцевими референдумами у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

Втретє зміни до даного Закону були прийняті 2010 року – Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України». Дані зміни передбачали викладення статті 11 Закону України «Про всеукраїнський і місцеві референдуми» у новій редакції і були направлені на законодавче врегулювання питання фінансового забезпечення підготовки і проведення референдумів, в тому числі місцевих.

У цілому за часів незалежності було розроблено достатньо багато законопроектів та проектів законів про всеукраїнський та місцеві референдуми, про всеукраїнський референдум, про місцеві референдуми, про референдуми тощо. Наприклад, до Верховної Ради України VI скликання внесено на розгляд 2 законопроекти про внесення змін до Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», 2 проекти законів про місцеві ре-

ферендуми, 17 законопроектів, прийняття яких могло б повністю або частково замінити діючий Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» тощо.

Деякі із законопроектів, присвячених місцевому референдуму, були направлені на розширення законодавчої деталізації підстав дострокового припинення повноважень органів і посадових осіб місцевого самоврядування за рішенням місцевого референдуму (Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (щодо підстав дострокового припинення повноважень органів і посадових осіб місцевого самоврядування за рішенням місцевого референдуму № 8509 від 16.05.2011 року, внесений суб'єктом права законодавчої ініціативи – н. д. Д. О. Ветвицьким), вирішення питання про об'єднання в одну однойменних адміністративно-територіальних одиниць, які мають спільний адміністративний центр, питання про зміну базового рівня місцевого самоврядування у сільських районах виключно на місцевих референдумах (Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (щодо найменування і перейменування населених пунктів і районів), Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо проведення всеукраїнського та місцевих референдумів (який стосувався змін порядку реєстрації ініціативних груп референдумів через викладення в новій редакції відповідних статей Закону) № 4299 від 01.04.2009, внесений суб'єктом права законодавчої ініціативи – н. д. А. І. Семиновою тощо.

Декілька слів хотілося б присвятити Проекту Закону «Про місцевий референдум» № 2004 від 05.02.2008 року, внесеного суб'єктами права законодавчої ініціативи – народними депутатами України А. В. Портновим та С. П. Подгорним (згодом замінений на проект Закону від 24 вересня 2008 року, внесений суб'єктами права законодавчої ініціативи – народними депутатами України С. П. Подгорним та В. П. Пилипенком), який свого часу був одним із найперспективніших, з точки зору його схвалення Парламентом, однак у силу різних обставин 30 березня 2010 року його було відкликано. Звичайно, він містив чимало недоліків, потребував істотного доопрацювання, та поряд з цим включав і позитивні положення.

Зокрема, серед позитивних новел проекту слід відзначити положення про проведення місцевих референдумів виключно за народною ініціативою, про зміну порядку створення ініціативних груп, про процедуру утворення та реєстрації ініціативних груп, порядок відмови в реєстрації та способи оскарження рішень про відмову в реєстрації зацікавленими особами, строки розгляду звернень про реєстрацію, розгляду різноманітних заяв, пов'язаних із проходженням стадій референдум-

ного процесу, строків прийняття рішень уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування, строки оскарження таких рішень тощо.

Суттєвою новелою також було розмежування в процедурному аспекті місцевих референдумів із питань про дострокове припинення повноважень обласних рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міських рад Києва і Севастополя, міських голів Києва і Севастополя та місцевих референдумів з інших питань.

Положення зазначених законопроектів зберігають своє значення і сьогодні та можуть бути враховані при напрацюванні нового законодавства про місцеві референдуми.

При вирішенні проблем розробки нового законодавства про місцеві референдуми принципового значення, на наш погляд, набувають такі аспекти:

1. Узгодження предмета і змісту законодавства про місцеві референдуми з виборчим законодавством та законопроектами, що розробляються сьогодні в Україні з питань виборчого права. Зрозуміло, що і в референдумному і у виборчому законодавстві є спільні (за предметом регулювання) положення, які потребують такого узгодження, зокрема щодо:

- суб'єктів права на участь в місцевих референдумах (місцевих виборах);
- списків виборців (учасників місцевих референдумів);
- процедури голосування;
- утворення та повноважень виборчих комісій (комісій з проведення місцевого референдуму) тощо.

У зв'язку із зазначеним видається доцільним структуру та предмет майбутнього закону про місцеві референдуми визначати з урахуванням структури та предмета чинного Закону України «Про місцеві вибори» [11], а в майбутньому і Виборчого кодексу України (у разі його прийняття). Це необхідно для уніфікації правового регулювання питань, які сьогодні неоднозначно регламентуються, що, зокрема, стосується:

- 1) права голосу на місцевому референдумі та на місцевих виборах у частині визначення належності до територіальної громади;
- 2) змісту права громадян на участь у місцевих референдумах та місцевих виборах;
- 3) принципів утворення та діяльності виборчих дільниць (дільниць референдуму) та формування складу дільничних комісій (в одному випадку дільниці утворюються за кількістю виборців, в іншому – за чисельністю населення).

2. Вирішення питання щодо суб'єкта права на проведення референдуму. Так, якщо виходити з положень статті 140 Конституції стосовно права територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення (однією з форм реалі-

зації якого є місцевий референдум), то можна зробити однозначний висновок – суб'єктом права на проведення місцевого референдуму є територіальна громада. Відповідно, можна говорити про сільські, селищні, міські (з певним застереженням і районні у містах) референдуми. Відповідно до статті 6 Конституції Автономної Республіки Крим [10], подібний висновок можна зробити і стосовно громадян України, які постійно проживають в Автономній Республіці Крим – вони виступають суб'єктом права проведення місцевого референдуму в Криму.

Складніше, на наш погляд, стоїть питання про обласні, районні референдуми – чи взагалі вони можуть проводитися в регіоні (область) чи субрегіоні (район) та чи є для цього політико-правові підстави? Відповідь на це питання пов'язана з двома обставинами. Так, по-перше, Конституція України не передбачає інституту регіонального самоврядування, немає, відповідно, і суб'єкта права на регіональне самоврядування – регіонального територіального колективу. Логічно виникає питання і щодо суб'єкта права на проведення місцевого самоврядування в межах регіону (субрегіону) – якщо відсутній регіональний територіальний колектив, то у якості такого суб'єкта теоретично могли б виступати жителі області, району. Але тоді, природно, виникає інше запитання – чи є взагалі питання місцевого значення, які б стосувалися жителів регіону в цілому як певної територіальної спільноти людей? Очевидно, що таких питань немає, як немає і відповідної територіальної спільноти. Конституція України містить положення лише про обласні, районні ради як органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ. При цьому ніяких положень щодо можливості вирішення питань, що становлять подібні спільні інтереси безпосередньо жителями області, району, Конституція України не містить.

Зазначене дозволяє зробити висновок про доцільність законодавчого закріплення лише таких видів місцевих референдумів, як референдум Автономної Республіки Крим, сільський, селищний, міський, районний в місті референдум (у всякому разі – це стосується обов'язкових референдумів).

3. Чіткого визначення потребує предмет місцевого референдуму, тобто коло питань, з яких може бути проведений або ж обов'язково проводиться місцевий референдум. Вихідним положенням щодо цього мають бути норми Конституції України, згідно з якими до відання місцевого самоврядування належать питання місцевого значення. При цьому виникають два запитання: 1) які ж саме питання можна зарахувати до питань місцевого значення; 2) чи всі з питань місцевого значення можуть становити предмет місцевого референдуму (в першу чергу – обов'язкового).

Відповідь на перше запитання однозначно сформулювати неможливо, оскільки ні Конституція, ні чинне законодавство України чітко не визначають вичерпного переліку таких питань. У різних нормативних актах закріплюються лише питання, зараховані до компетенції окремих видів органів місцевого самоврядування. Не визначено такого переліку і у відповідних законопроектах про місцеві референдуми, внесених у різні часи до Верховної Ради України. Так, наприклад, в проекті Закону «Про місцевий референдум» реєстраційний номер 7082, внесеному до Верховної Ради Кабінетом Міністрів України 03 вересня 2010 р. пропонується під питаннями місцевого значення вважати «питання, віднесені Конституцією України, законами України до відання місцевого самоврядування, в тому числі питання про дострокове припинення повноважень сільських, селищних, міських, районних у місті рад, сільських, селищних, міських голів, а також інші питання, які не належать до компетенції органів державної влади та органів влади Автономної Республіки Крим, крім питань, делегованих органами виконавчої влади». Такий підхід видається не цілком коректним, оскільки, по-перше, зарахування питань місцевого значення до тих, які не належать до компетенції органів державної влади та органів влади Автономної Республіки Крим, крім питань, делегованих органами виконавчої влади, суперечить принципу законності, закріпленому в статті 19 Конституції України – «органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень, та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України», по-друге, органи виконавчої влади не делегують місцевому самоврядуванню ніяких питань, делегуються органам місцевого самоврядування окремі повноваження органів виконавчої влади, при цьому лише законом.

Питання предмета місцевого референдуму тісно пов'язане з питанням щодо видів місцевих референдумів, оскільки на різних видах референдумів може вирішуватися різне коло питань місцевого значення. Зокрема, пропонується їх законодавча класифікація на імперативні, консультативні та повторні [8]. Подібна класифікація має право на існування, але за умови чітких критеріїв зарахування місцевих референдумів до певного виду. На наш погляд, принципового значення набуває такий критерій, як підстава призначення місцевого референдуму. За цією підставою їх можна було класифікувати на: обов'язкові, консультативні та повторні.

При цьому до предмета обов'язкового референдуму належать лише питання місцевого значення, що можуть бути вирішені виключно шляхом референдуму, а саме:

- входження територіальної громади до складу об'єднаної громади, зміна меж територіальної

громади, участь у міжкомунальних об'єднаннях;

- дострокове припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної у місті ради та сільського, селищного, міського голови у разі неналежного виконання покладених на них законом повноважень.

Цей перелік має бути вичерпним, а, відповідно, рішення обов'язкового місцевого референдуму повинні мати імперативний характер та підлягати обов'язковому виконанню на території громади. Такий підхід сприятиме відтворенню на практиці сутності та призначення місцевого референдуму – прийняття рішення територіальною громадою лише з принципового, життєво важливого для громади питання. Він завадить використанню референдуму в політичних чи корпоративних інтересах і не дозволить дестабілізувати управління територіальною громадою шляхом перманентних референдумів. У Рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи № R (96) 2 від 15 лютого 1996 року «Про референдуми і місцеві ініціативи на місцевому рівні» передбачається можливість застосування також і іншого підходу до законодавчого визначення предмета місцевого референдуму – закріплення переліку питань, що не можуть бути винесені на референдум (наприклад, питання кадрового характеру) [9].

Місцеві референдуми з інших питань доцільно зараховувати до консультативних, а їх рішення повинні мати рекомендаційний характер.

4. Чіткого розмежування процедури ініціювання консультативних та імперативних референдумів.

На жаль, сьогодні неможливо поділити референдумні процеси на імперативні та консультативні в залежності від юридичної сили рішень, що приймаються референдумом, і це створює певні складнощі в їх реалізації та застосуванні. Нагадаємо, що референдуми, в залежності від юридичної сили їх рішень, поділяються на імперативні та консультативні (на відміну від консультативного, імперативний референдум має вищу юридичну силу, його рішення є остаточними, обов'язковими для виконання на всій території України і не потребує затвердження з боку будь-якого державного органу). Відповідна класифікація була також закріплена Законом України «Про всеукраїнський

та місцеві референдуми». При цьому Закон не розрізняв відповідні референдумні процеси, зводячи процесуальну різницю між ними виключно до різниці у видах референдумів. Такий стан речей породжував довільне трактування необхідності виконання рішень референдуму уповноваженими органами.

Для уникнення подібних колізій ми пропонуємо встановити на законодавчому рівні різні процедури ініціювання, організації та проведення імперативних та консультативних референдумів, що, на нашу думку, надасть змогу чітко визначити належність референдуму до одного із видів вже на перших його стадіях, а також нівелює всі суперечки стосовно необхідності виконання його рішень.

Висновки.

Отже, законодавче регулювання ініціювання, організації та проведення місцевих референдумів потребує суттєвого вдосконалення законодавчого регулювання. На нашу думку, на сьогодні уже напрацьовано достатньо багато законодавчих ініціатив у сфері ініціювання, організації, проведення місцевих референдумів та реалізації їх рішень. Для імплементації таких напрацьовань у діюче законодавче поле необхідна узгоджена та злагоджена робота Верховної Ради України та Президента України.

На наше глибоке переконання ухвалення Закону «Про місцеві референдуми» уже давно нарізла, а тому прийняття будь-яких законодавчих ініціатив у даному напрямку стане кроком вперед на шляху до розбудови правової, демократичної держави, в якій громадяни зможуть реалізувати належне їм право на участь в управлінні державними справами не лише через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а й безпосередньо – шляхом референдуму.

Врахування у законотворчій діяльності парламенту наведених нами напрямків удосконалення законодавства про місцеві референдуми дозволить суттєво підвищити роль місцевого референдуму в механізмі вирішення територіальною громадою питань місцевого значення, сприятиме створенню реальних способів безпосереднього самостійного вирішення територіальною громадою питань місцевого значення.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Конституція України // ВВР – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України // ВВР – 1997. – № 94. – ст. 170.
3. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник / В. В. Кравченко. – 6-те вид., виправл. та доповн. – Київ: Атіка, 2009. – 608 с.
4. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України // ВВР— 1991. – № 33. – ст. 443.
5. Про всеукраїнський референдум: Закон України // ВВР – 2013. – № 44-45. – ст. 482.
6. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади // ВВР – 2014. – № 43. – ст. 2033.
7. Про референдуми і місцеві ініціативи на місцевому рівні: Рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи № R (96) 2 від 15 лютого 1996 року // Бюлетень Бюро інформації Ради Європи в Україні. – № 11. – С. 25-28.

8. Європейська хартія місцевого самоврядування. – Режим доступу: www.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
9. Майбутнє Європи: рекомендації Європейської соціально-економічної ради (ЄСЕК) 06.07.10 р. – Режим доступу: www.fpsu.org.ua-templates-fpsu_general_template-imeges-flag.gf.url.
10. Про затвердження Конституції автономної Республіки Крим: Закон України // ВВР – 1999. – № 5-6. – ст. 43.
11. Про місцеві вибори: Закон України // ВВР – 2015. – № 37-38. – ст. 366.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141 [in Ukrainian].
2. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy [On Local Self-Government in Ukraine: The Law of Ukraine] (1997). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 94, art. 170 [in Ukrainian].
3. Kravchenko, V.V. (2009). *Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navchalnyi posibnyk [Constitutional Law of Ukraine]* (6th ed., rev.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
4. Pro vseukrainskyi ta mistsevi referendumy: Zakon Ukrainy [About All-Ukrainian and Local Referendums: The Law of Ukraine] (1991). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 33, art. 443 [in Ukrainian].
5. Pro vseukrainskyi referendum: Zakon Ukrainy [About the All-Ukrainian Referendum: The Law of Ukraine] (2013). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 44-45, art. 482 [in Ukrainian].
6. Dodatkovyi protokol do Yevropeiskoi khartii mistsevoho samovriaduvannia pro pravo uchasti u spravakh mistsevoho orhanu vlady [Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of the local government] (2014). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 43, art. 2033 [in Ukrainian].
7. Pro referendumy i mistsevi initsiatyvy na mistsevomu rivni: Rekomendatsii Kabinetu Ministriv Rady Yevropy № R (96) 2 vid 15 liutoho 1996 roku [On referendums and local initiatives at the local level: Recommendations of the Council of Europe's Cabinet of Ministers № R (96) 2 from 15 February 1996]. *Bulletin of the Council of Europe Information Office in Ukraine*, 11, 25-28 [in Ukrainian].
8. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia [European Charter of Local Self-Government]. Retrieved from: www.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
9. Maibutnie Yevropy: rekomendatsii Yevropeiskoi sotsialno-ekonomichnoi rady (IeSEK) 06.07.10 r. [The future of Europe: the recommendations of the European Economic and Social Council (ESEC) 06.07.10]. Retrieved from: www.fpsu.org.ua-templates-fpsu_general_template-imeges-flag.gf.url.
10. Pro zatverdzhennia Konstytutsii avtonomnoi Respubliki Krym: Zakon Ukrainy [On Approval of the Constitution of the Autonomous Republic of Crimea: The Law of Ukraine] (1999). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 5-6, art. 43 [in Ukrainian].
11. Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrainy [About Local Elections: The Law of Ukraine] (2015). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 37-38, 366 [in Ukrainian].

Кравченко Віктор Віталійович

Кандидат юридичних наук, професор
Академія праці, соціальних відносин і туризму
3-А, Kiltseva doroha,

Kravchenko Victor

PhD at Law, Full Prof.
Academy of Labor, Social Relations and Tourism
2, Frometovskaya Str., Kyiv, 03187, Ukraine

Email: viktork52@meta.ua

Янчук Артем Олександрович

Кандидат юридичних наук, професор
Академія праці, соціальних відносин і туризму
3-А, Kiltseva doroha,

Yanchuk Artem

PhD at Law, Assoc. Prof.
Academy of Labor, Social Relations and Tourism
2, Frometovskaya Str., Kyiv, 03187, Ukraine

Email: artem_yanchuk@ukr.net

Цитування: Кравченко В. В. Формування законодавства про місцеві референдуми в Україні: проблеми та перспективи / В. В. Кравченко, А. О. Янчук // *Аспекти публічного управління*. – 2018. – Т. 6. – № 3. – С. 5-11.

Citation: Kravchenko, V.V., & Yanchuk, A.O. (2018). Formuvannia zakonodavstva pro mistsevi referendumy v Ukraini: problemy ta perspektvy [Formation of legislation on local referendums in Ukraine: problems and perspectives]. *Aspects of public administration*, 6 (3), 5-11.